

РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Проблема

Однією з основних завдань держави є забезпечення умов формування динамічного, структурованого за рівнями економічного простору орієнтованого на збереження національного багатства з метою забезпечення відтворення процесів соціального, екологічного та культурного розвитку народу. При цьому значне місце відводиться вирішенню проблем ефективного використання природних, і зокрема мінерально-сировинних ресурсів, які по-суті створюють реальний базис сталого розвитку країни.

Слід зазначити, що актуальність розвитку мінерально-сировинної бази, враховуючи невідтворюваність мінеральних ресурсів, загострюється і посилюється саме у процесі ускладнення ринкових відносин, оскільки вони передбачають врахування значної кількості різномірних чинників, які наприкінці формують новий економічний простір. Так за даними експертів, в Україні мінерально-сировинна база є основою виробництва понад 90% продукції важкої та переробної промисловості. Значущість мінерально-сировинної бази обумовлюється тим, що вона є основою мінерально-сировинного комплексу України, рівень розвиненості якого прямо пов'язаний із станом та розвитком гірничо-металургійного та паливно-енергетичного комплексів. Оскільки на частку мінерально-сировинного комплексу України припадає третина виробничих фондів, близько 40% капітальних вкладень, майже п'ята частина трудових ресурсів, то можна повною мірою представити ту значну роль яку він грає у розвитку економіки нашої країни у цілому.

Однак на сьогодні стан техніки, технологій, організація переробки мінеральної сировини більшості гірничовидобувних підприємств не відповідають гірничо-геологічним умовам розробки родовищ, що постійно ускладнюються. Комплексне збагачення корисних копалин, створення високоефективних, екологічно безпечних технологій має ґрунтуватися на інтенсифікації діючих та створення нових науково обґрунтованих способів вилучення компонентів із важкозбагачуємих руд та техногенних родовищ.

Ключові питання вирішення

Значне покращення ситуації у сфері економічної діяльності, що розглядається, пов'язується багатьма фахівцями, із концепцією пошуку інноваційних форм сталого розвитку мінерально-сировинного комплексу України.

Невідкладним питанням для України на сьогодні є вирішення проблеми активізації економічного розвитку на регіональному рівні. Передбачається що досягнути бажаних результатів можливо насамперед за рахунок раціонального, взаємозв'язаного, узгодженого використання природних ресурсів регіону. Передусім, це можна забезпечити за умов переходу від систем управління обслуговування вертикальної чи горизонтальної кооперації підприємств з видобування та переробки мінеральної сировини до систем, що формуються на засадах самоорганізації та нелінійних управлінських зв'язків, зокрема кластерів.

Для збереження вітчизняного мінерально-сировинного комплексу необхідно терміново розробити і впровадити нові конкурентноспроможні форми організації структури сфери надрокористування. Слід зробити наголос саме на тому що конкурентноспроможність забезпечують ті підприємства галузі, які орієнтовані на випуск кінцевого продукту споживання. Крім того конкурентноспроможність, потребує злагодженої роботи вертикально та горизонтально інтегрованих економічних структур, включаючи технопарки, фінансово-промислові групи, "інноваційні інкубатори", промислові кластери.

Наразі у вітчизняному мінерально-сировинному комплексі, який базується на власній мінерально-сировинній базі, у формі корпоративних об'єднань діють такі фінансово-промислові групи (ФПГ) як "System Capital Management", "Індустріальний Союз Донбасу". Цей факт вказує на те, що у вітчизняній сфері надрокористування є всі передумови для створення кластерних структур із залученням до їх складу державних суб'єктів господарювання (профільні науково-дослідні інститути, підприємства).

Як засвідчила світова практика, найвищу конкурентноспроможність будь-якої галузі забезпечує кластерна структура організації економіки, що дозволяє отримати найкращі показники у міжнародній торгівлі кінцевої продукції. Державна економічна політика розвитку промисловості, в тому числі у сфері надрокористування, рекомендує для забезпечення підвищення конкурентноспроможності вітчизняних підприємств і компаній створення регіональних промислових кластерів (розділ 3 Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки, схваленою постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174).

Головною метою створення кластерів є економічне зростання, технічний прогрес та розвиток, освоєння нових ринків збуту, підвищення конкурентних переваг на засадах врахування загальних процесів глобалізації економічних відносин.

Слід приймати до уваги, що промисловий кластер необхідно відрізнити від агломерацій вертикально інтегрованих підприємств. Хоч характер походження, правова база та характер учасників в даних структурах однаковий, проте ці структури різняться за іншими критеріями, що наведено нижче у таблиці.

Таблиця

Порівняльний аналіз вертикально інтегрованих структур та кластерів

Параметри для порівняння	Вертикально інтегровані структури	Кластери
Характер виробництва	Жорстка спеціалізація	Інноваційний підхід, гнучка спеціалізація
Структура виробництва	Централізація в рамках виробничого ланцюга	Координація та узгодження автономних підприємств
Характер конкуренції	В середині структури відсутня, є на зовнішньому ринку	Обмежено присутня в середині структури, є на зовнішньому ринку
Характер ринку праці	Низька мобільність ринку праці	Висока мобільність ринку праці
Оцінка ефективності	За показниками галузей	За показниками ефективності розвитку території присутності

Як видно з таблиці, найбільш значимою відмінністю кластерів як мережевих структур від вертикально інтегрованих структур є іноваційний характер та гнучкість спеціалізації.

Виходячи з економічних реалій, що склалися у вітчизняній сфері надрокористування та гірничо-металургійному комплексі, в якості найбільш ефективної корпоративної структури доцільно запропонувати формування гірничопромислового кластеру, тобто такої форми організації економіки, яка здатна забезпечити ефективне управління відносинами у системі державно-приватного партнерства.

Наразі гірничо-металургійний комплекс (ГМК) України забезпечує близько 27% товарного виробництва та понад 40% валютних надходжень. На експорт постачається до 80% прокату чорних металів, що становить близько 3% обсягу світової торгівлі цим видом продукції, а також експортується до 40% товарної залізної руди (від потреби світового ринку). За обсягом виробництва чавуну та сталі посідає сьоме місце в світі.

Основним джерелом функціонування металургійних підприємств є сировинна база, утворена завдяки значним запасам залізної та марганцевої руди, коксівного вугілля, флюсової сировини, вогнетривких глин, доломіту. Вітчизняний ГМК також виконує важливу соціально-економічну роль, оскільки визначає розвиток інших базових галузей української економіки – машинобудування, суднобудування, будівельного комплексу тощо.

Під поняттям гірничо-металургійний кластер слід розуміти сукупність мінерально-сировинної бази, видобувних та переробних підприємств всіх форм власності, поєднаних між собою за допомогою технологічних та економічних зв'язків у структуру, що існує на певній території з метою досягнення кращого фінансового результату при високому рівні конкуренції.

Метою створення гірничо-металургійного кластеру є забезпечення дієздатного та конкурентоспроможного структурної складової економіки держави. Його діяльність має бути спрямована на оптимізацію роботи гірничо-металургійного комплексу та на забезпечення збалансованого відтворення та сталого розвитку мінерально-сировинної бази.

Центровим фактором стратегії розвитку гірничо-металургійного кластеру має стати інноваційність підходів забезпечення цільових орієнтирів. В такому разі, оцінюється матеріалізований результат, отриманий від вкладень капіталу в нову технологію, нові форми та структури організації виробництва, що застосовуються з метою забезпечення підвищення повноти видобутку мінерально-сировинних ресурсів, скорочення їх втрат в надрах на всіх етапах переробки, максимальне забезпечення мінеральною сировиною підприємств споживачів та наповнення бюджетів всіх рівнів країни.

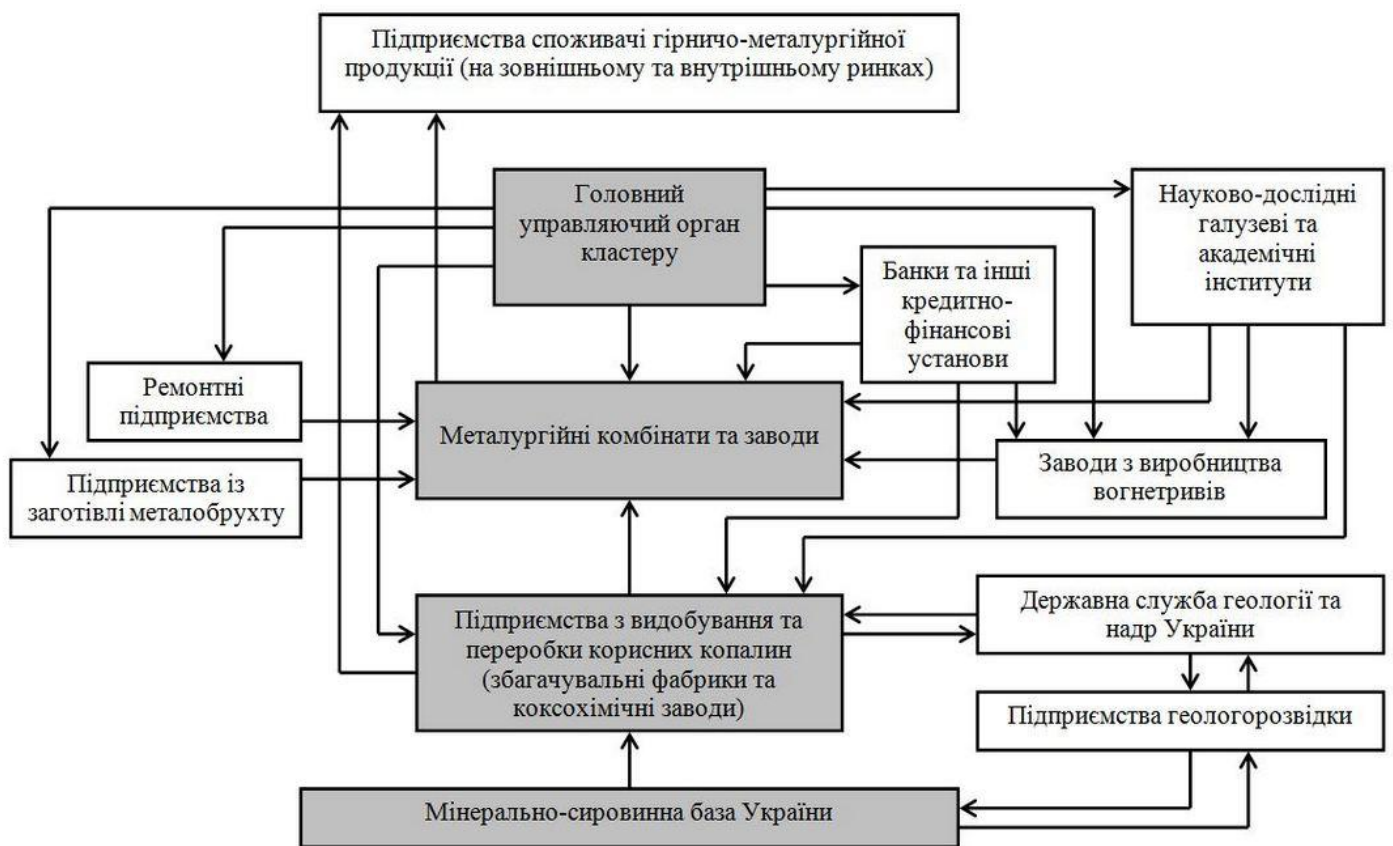


Рисунок. Схема функціональної структури гірничо-металургійного кластеру

Схема функціональної структури гірничо-металургійного кластеру представлена на рисунку. Стрілки на рисунку означають прямі та зворотні зв'язки між елементами структури системи.

З рисунку видно, що гірничо-металургійний кластер – це ієрархічно організоване активне середовище, в якому жодна з підсистем (підприємство) не може існувати сама по собі. В основі кластеру лежить мінерально-сировинна база. Синергетичний ефект від створення гірничо-металургійного кластера виникає за рахунок зростання ефективності діяльності учасників кластеру в результаті їх інтеграції.

В умовах ринкової економіки гірничо-металургійний кластер має виконувати функції з'єднувальної ланки між державою та підприємствами гірничо-металургійного комплексу .

У контексті визначених вище положень, доцільно провести об'єднання нині діючих, конкуруючих між собою у вітчизняному ГМК, фінансово-промислових груп (наприклад, “System Capital Management”, “Індустріальний союз Донбасу”, “Арселор Мітал“, “Ілліч-сталь”, “Інтерпайп”, “ЄВРАЗ”, “Естар”, “Енерго”) у один гірничопромисловий кластер. Такий крок дозволяє отримати додаткові економічні переваги за рахунок отримання кластерної ренти, пов'язаної із синергічним ефектом поєднання структурних складових порівняно із окремо взятими фінансово промисловими групами, оскільки включають до свого складу підприємства з високою добавленою вартістю всього технологічного ланцюжку, включаючи **видобуток коксівного вугілля – виробництво коксу – видобуток і переробка залізної руди – виплавка чавуну і сталі**.

Як свідчить світова практика, саме вже сформовані вертикально інтегровані структури служать основою формування кластерних структур. Такий підхід з одного боку дозволяє підвищити конкурентоспроможність товарної продукції, розширити її асортимент, забезпечити ріст ВВП держави і водночас збільшити податкові надходження до бюджетів усіх рівнів.

Завідуючий відділом комплексної оцінки та управління природними ресурсами ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» доктор економічних наук, професор І.К. Бистряков

Провідний науковий співробітник відділу комплексної оцінки та управління природними ресурсами ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», кандидат технічних наук, старший науковий співробітник В.В. Матюха